

Bir Hülya Adamının Romani
AHMET HAMDİ TANPINAR
M. Orhan Okay

Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın
yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

Dergâh Yayınları: 434

Sertifika No: 14420

Türk Edebiyatı-İnceleme: 56

Orhan Okay Bütün Eserleri: 5

ISBN: 978-975-995-319-5

1. b. Şubat 2010, 2. b. Temmuz 2010

Gözden geçirilmiş 3. b. Eylül 2012

4. Baskı: Haziran 2017

Dizi Editörü: İnci Enginün

Dizi Kapak Tasarımı: Işıl Döneray

Kapak Uygulama: Ercan Patlak

Sayfa Düzeni: E. Gökçe Aksoy

Basım Yeri: Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cad. No: 15

Beylikdüzü / İstanbul

Tel: [212] 422 79 29

Matbaa Sertifika No: 20699

Kapak Basım Yeri: Hanlar Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel: [212] 324 08 82

Cilt: Güven Mücellit & Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel: [212] 445 00 04

Dağıtım ve Satış: Ana Yayın Dağıtım

Molla Fenari Sokak Yıldız Han No: 28 Giriş Kat

Tel: [212] 526 99 41 (3 hat) Faks: [212] 519 04 21

Cağaloğlu / İstanbul

M. Orhan Okay

Bir Hlyya Adamının Romanı
AHMET HAMDİ TANPINAR

“Sizin sahillerinizde, o denize bakarak, o lodos dalgalarını seyrederek,
benim gençliğimde şimdikinden çok az verimli olan meyve bahçelerinde
dolaşırken ilk şiirlerimi tasavvur ettim ve edebiyattan başka bir şey
yapamayacağımı anladım. Yavaş yavaş bir hlyya adamı oldum.”
(Antalyalı Genç Kıza Mektup)

DERGÂH YAYINLARI

Klodfarer Cad. Altan İş Merkezi No: 3/20 34122 Sultanahmet / İstanbul
Tel: [212] 518 95 79-80 Fax: [212] 518 95 81
www.dergahyayinlari.com / bilgi@dersahyayinlari.com

M. ORHAN OKAY. 1931 yılında İstanbul'un Balat semtinde doğdu. Vefa Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nun Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Aynı fakültenin Arap Fars Dilleri ve Edebiyatları (Şarkiyat) bölümünden de sertifikası aldı (1955). Artvin ve Diyarbakır liselerinde öğretmenlik yaptı. 1959 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne asistan olarak girdi. "Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivisti ve Naturalisti" adlı teziyle 1962 yılında Yeni Türk Edebiyatı doktorasını tamamladı. 1975'de doçent, 1988'de profesör oldu. 36 yıl görev yaptığı Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden 1994'te ayrılarak Sakarya Üniversitesi'ne geçti. 1996'da kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. *İslam Ansiklopedisi*'nde madde yazarı ve redaktör olarak görev yaptı. Fatih Üniversitesi'nde ve 29 Mayıs Üniversitesi'nde dersler verdi. 13 Ocak 2017 tarihinde vefat etti. Çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış yüzlerce makale ve denemesi bulunmaktadır.

Eserleri: *Sanat ve Hayat* (1956), *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Natüralisti* (1969), *Abdülhak Hamid'in Romantizmi* (1971), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi* (1975), *Hüsn ü Aşk-Şeyh Galip* (1975, haz., Hüseyin Ayan ile), *Necip Fazıl Kısakürek* (1987), *Safahat*, *Mehmet Âkif Ersoy* (1990, haz., Mustafa İsen ile), *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (1991), *Edebiyat ve Kültür Dünyamızdan: Makaleler, Denemeler, Sohbetler* (1991), *Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre Türk Dili ve Edebiyatı* (1993), *Konuşmalar Mülakat, Sohbet, Anket, Açık Oturum* (1998), *Mehmet Âkif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* (1998), *Ahmet Hamdi Tanpınar* (2000), *Kendi Sesinin Yankısı Necip Fazıl Kısakürek* (2001), *Silik Fotoğraflar-Portreler* (2001), *Bir Başka İstanbul* (2002), *Mehmet Kaplan'dan Hatıralar, Mektuplar* (2003), *Poetika Dersleri* (2004), *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı: Fikirler, Türler, Topluluklar, Temalar* (2005), *Türk Edebiyatının Batılılaşması* (2008), *Balat* (2009), *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar* (2010), *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine* (2011), *Kâğıt Medeniyeti-Denemeler* (2013), *Necip Fazıl, Sıcak Yarada Kezzap* (2014), *Mehmet Akif-Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam* (2015), *Anadolu'dan Hatıralarla Nurettin Topçu'nun Mektupları* (2015), *Bir Başka Paris* (2016).

SUNUŞ

Dergâh Yayınevi'ni kurma hazırlıkları yaptığımızda rahmetli Prof. Dr. Mehmet Kaplan bize: “Çocuklar, Türkiye'nin en önemli yazarlarından biri olmasına rağmen, ihmal edilmiş, üstünde durulmamış Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bütün eserlerini neşredin. Bu dönemde önemi anlaşılamamasına rağmen gelecek yıllar onun değerini gösterecek ve kitapları satacaktır. Sizin de bu yolda hizmetiniz olur” demişti.

1961'de yayımlanan *Şiirler* (Yeditepe Yayınları) ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* (Remzi Kitabevi), ikinci baskısı Tercüman 1001 Temel Eser serisinde basılan *Huzur* ve Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti'nin 1962 yılında hazırladığı ve yayımladığı *Yahya Kemal*, 1970'te Birol Emil'in hazırladığı *Yaşadığım Gibi* (denemeler/makaleler, Türk Kültür Enstitüsü), 1972'de yayımlanan *Abdullah Efendinin Rüyaları* (Hikâyeler, Nakışlar Yayınevi), 1973'te yayımlanan *Sahnenin Dışındakiler* (Büyük Kitaplık), Zeynep Kerman'ın hazırladığı 1969'da *Edebiyat Üzerine Makaleler* (Millî Eğitim Bakanlığı) ve 1974'te *Tanpınar'ın Mektupları* (Kültür Bakanlığı), 1975'te yayımlanan *Mahur Beste* (Nakışlar Yayınevi) kitaplarının piyasada mevcudu vardı. 1970'ten sonra yayımlanan kitapların neşrine Mehmet Kaplan Hoca'nın gayretleri sebep olmuştu. Satışlarının azlığına rağmen Mehmet Kaplan, hocası Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bütün eserlerinin bir bütün olarak yayını çok istiyordu.

01.03.1976'da Mehmet Kaplan Hoca, Tanpınar'ın vârisi, kardeşi emekli öğretmen Kenan Tanpınar ile bizleri bir araya getirerek, Tanpınar'ın bütün eserlerini yayımlamak üzere telif sözleşmesi imzalanmasını sağladı. Remzi Kitabevi'nden *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün mevcut bine yakın nüshası, keza Türk Kültür Enstitüsü'nden yayımlanan *Yaşadığım Gibi* ve Nakışlar Yayınevi'nden *Mahur Beste* kitaplarının mevcut nüshaları 1976 Haziran'ında ilgili yayın kuruluşlarına ödemeler yapılarak, ön sayfalar ve kapakları değiştirilerek okuyucuya sunulmuştu. Nakışlar Yayınevi sahibi Cengiz Alpay'dan *Yahya Kemal*, *Yaz Yağmuru*, *Abdullah Efendinin Rüyaları*, *Sahnenin Dışındakiler*'in telifleri ödenerek yayın hakları devralındı. Kültür Bakanlığında *Beş Şehir* ve

Edebiyat Üzerine Makaleler kitaplarının basımı için izin alındı; bütün eserleri yeniden gözden geçirilerek 1976'dan itibaren yayımlanmaya başlandı.

Kitapların yeniden yayına hazırlanmasında Mehmet Kaplan Hoca'nın ve İnci Enginün Hoca'nın önemli yardımlarını gördük. M. Kaplan Hoca, 1921'de yayımlanan *Dergâh* dergisi ile bizim aramızda paralellik kuruyor, bir gün siz de *Dergâh*'ı yeniden yayımlarsınız diyordu. O dergide savunulan edebiyat anlayışı, hoca-talebe münasebeti zamanla bir gelenek oluşturmuştu. Tanpınar, Yahya Kemal'in öğrencisidir ve etkisinde kaldığı tek şahsiyetin Yahya Kemal olduğunu *Günlükler*'inde açıklar. Zamanla kendisi de edebiyat dünyasının bir mihveri olmuştur. Bugün denilebilir ki hiçbir edebiyatçı ve edebiyat incelemecisi Tanpınar'ı okumadan, onun ışığından yararlanmadan edememektedir. Bu durum, kendi durumundan emin olan Tanpınar'ın, yazdıklarının niçin okunmadığını soruşu ve bundan büyük ıstırap duyuşundan çok farklıdır. Bugün Tanpınar'ı okumamak, onun hakkında bir şeyler yazmamak imkânsız gibidir. Zaman, nice değer sayılanları eleyip atarken, Tanpınar'ı özlemini çektiği noktaya getirmiştir.

Yukarıda sözü edilen hoca-öğrenci ilişkisi, denilebilir ki bugün Tanpınar ile öğrencileri arasında da kurulmuştur. Tanpınar'ın öğrencisi olduğu gibi, ölümünden sonra şiiri hakkında *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*'ni yazan, yıllarca *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'ni mecburi kitaplar arasında öğrencilerine okutan ve Tanpınar'ın kitaplarının da basılmasında ön ayak olan ve nihayet yayınevimizde neşrini sağlayan Prof. Dr. Mehmet Kaplan, bu öğretmen-öğrenci zincirinin bir halkasını teşkil etmiştir. Tanpınar'ın makalelerinin, mektuplarının, şiirlerinin toplanmasını sağladığı gibi, Kenan Tanpınar'ın kendisine emanet ettiği günlüklerini öğrencilerine vererek basılmasına yol açan da odur. Tanpınar hakkında yurtdışında yapılan ilk doktora tezini de Sarah M. Atiş'e yaptıran Mehmet Kaplan olmuştur. Bugün üniversitelerimizde Tanpınar hakkındaki tez çalışmalarının sayısı pek çok olduğu gibi, birçok kitap da yazılmıştır.

Elinizdeki kitabın yazarı M. Orhan Okay da hem Tanpınar'ın hem de Mehmet Kaplan'ın öğrencisidir ve o da bir mihverdir. Uzun yıllar boyunca Tanpınar hakkında çeşitli yazılar yazmış, eserlerini yorumlamıştır. Hoca'nın bu eserinde, okuyucular Tanpınar'ın bugüne kadar ulaşılmamış kaynaklardan derlenen, bin bir ayrıntı ile zenginleştirilmiş bir biyografisini bulacakları gibi, birçok da resimle karşılaşacaklardır. Yıllardan beri oluşturduğumuz Tanpınar resimleri arşivini bu kitapta kullandık. M. Orhan Okay Hoca, Tanpınar'ın geniş ve muhtevalı tanınmasına, bilinmesine sebep olacak çok önemli bir çalışma yapmıştır. Bütün eserlerini yayımladığımız M. Orhan Okay'ın bu çalışması da geniş yankı uyandırmıştır. Yayınevi olarak Tanpınar hakkındaki bu incelemenin gözden geçirilmiş yeni baskısını yayımlamaktan mutluyuz.

İçindekiler

ÖNSÖZ, 9

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇEVRE, AİLE VE MEKÂN, 19

Çevre, 21

Mekân: Ben Şehzadebaşılıyım, 21

Muktesib Karagöz Mehmet Efendi Camii, 23

Zaman: Çözülme ve Yeni Düğümler Arasında, 24

Aile, 27

Baba: Bu, Dürüst Bir Osmanlı Kadısının Hayat Hikâyesidir, 27

Anne: Öksüzlük Denen Acı, 37

Kadınlar ve Çocuklar, 39

Aile Sıkıntıları, 43

Evler, 48

Fatih-Şehzadebaşı, 48

Kerkük, 50

Konya, 51

Narmanlı Yurdu, 52

Gümüşsuyu, 56

Dost Meclisleri, 60

İKİNCİ BÖLÜM: HAYAT: KENDİNE RASTLAYAN ADAM, 69

Kendine Rastlayan Adam, 71

Çocuk, 71

Kerkük'te Bir Mürâhik, 83

Antalya'da Bir Delikanlı, 87

Darülfünun'da Melankolik, Zayıf Bir Çocuk, 107

İkbal Yıllarında ve Dergâh'ta Abasız Postsuz Bir Derviş, 119

Gençlik İstanbul'u, 126

Darülfünun'da Son Yıllar ve Kartal Yuvasında Genç Bir Edebiyat Muallimi, 132

Konya, 149

Ankara'da Çok Cezrî Bir Garpçı, 154
Akademi Çevresinde İstanbul, 174
Bir Ut Sesinde, 181
Huzurlu İstanbul Gezileri, 182
Şairin Akademik Hayatı, 184
Radikal Batıcıdan İlimli Doğuluya, 187
Yeniden Ankara, 190
İstanbul'a Dönüş, 193
Tanpınar Kürsüde, 194
Avrupa Sokaklarında ve Paris Kaldırımlarında Bir Flâneur, 199
Resim Sergilerinde ve Müzelerde, 206
Tiyatro, Konser ve Sinema, 210
Avrupa'daki Adresleri, 211
Avrupa'da Türkler, 212
Ve Avrupalı Yazarlar, Sanatkârlar, Meşhurlar, 213
Daha Özel Bir Hayat, 215
Kısa Bir Final, 219
Zâti Dosyadır, 221
Metrukât ve Kayıplar, 228
Bir Kütüphaneden Kalıntılar, 231
Yapamadıkları, 235

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HAYAT, DÜŞÜNCE VE ESER ARASINDA, 239

Kırk Yıllık Dostluk, 243
Kaderin Eşiğinde, 266
Politika Batağında Bir Şair, 278
"Tahayyülümüzde Kalsın Eski Haliyle", 294
Şiirler, Romanlar ve Akademik Yorgunluklar Arasında Edebiyat Tarihi, 300
Şehir Hikâyeleri, 316
Rüyalar Dünyası, 320
Hikâyeler, 328
Rüyalar Hikâyesi, 334
Acı Bir İroni: Acıbadem'deki Köşk, 341
Yüz Binlerce Ruh Bir Araf'ta, 348
Poetika, 361

KRONOLOJİ, 371

BİBLİYOGRAFYA, 379

DİZİN, 393

ÖNSÖZ

Tanpınar, eserleriyle olduğu kadar şahsiyeti, yaşama tarzı ve bütün bunların arkasında daha ilk okuyuşta varlığı hissedilen kültürünün zenginliği ve derinliğiyle de yakın devir edebiyatımızın önemli isimleri arasında özel bir yer alır. Edebî eserlerde bir arka plan kültürü (back-ground) bahis konusu olursa, edebiyatımızda akla gelecek ilk isim şüphesiz Ahmet Hamdi Tanpınar olacaktır.

Ölümü üzerinden geçen yarım yüzyıla yakın bir zaman, her fâni gibi onun da dostlarını hatta öğrencilerinin çoğunu hayattan ayırdı. Sağ olanlar da, beşer hafızasının nisyana terk ettiklerinden ne arta kalmışsa onunla yetinmek zorundadırlar.

Tanpınar fakülteden hocamdı. Hocalarımın hemen hepsiyle hoca-öğrenci, genç olanlarla ağabey-kardeş ilişkilerim, beraber seyahatlerim, yakınlıklarım olmuş, birçoklarının evlerine gidip gelmişimdir. Fakat Tanpınar'ın fakültedeki odasına bile çok gerekli (devam karnelerinin, son yıl mezuniyet tezinin imzalanması gibi) bazı hususlar haricinde girdiğimi hatırlamıyorum. Hiç de kalabalık olmayan sınıfımızda beni tanır mıydı, bilmiyorum. Zaten ders anlatırken öğrencilere herhangi bir hitabı olmaz, belki teker teker bizleri görmezdi de. Bu yüzden öğrenciliğimden sonraki yıllarda da mektupla olsun bir yakınlığımız olmadı. Ama o benim için, diğer hocalarıma kıyasla hem âlim, hem sanatkâr hüviyetiyle biraz yukarılarda, erişilmez ve yaklaşılmaz bir yerde duruyordu. Buna rağmen dört yıllık öğrencilik hayatımda beş veya altı sömestr onun derslerini dinlemiş olmak, Tanpınar gibi “sui-generis” bir hocayı bu kadarla olsun tanımak, ondan hatıralar yüklenmek için az değildir. Ama şimdi pek çok yaşlılar gibi gençlik yıllarıma ait zengin olması gereken hafızamı zorladığım zaman onunla ilgili fazla bir şey bulunmadığını üzülererek fark ediyorum. İyi bir öğrenci gibi düzenli not tutma alışkanlığım da olmadı. Çok defa dinlemekle yetinirdim. Bazen not tutma hevesimin, özellikle Tanpınar'ın derslerinde, hemen tükeniverdiğini de söylemeliyim.

Aynı ekolden yetişmiş görünmekle beraber yine hocam olan Mehmet Kaplan'la ne kadar farklı hocalık mizaçları vardı. Kaplan hemen her dersine say-

falarca notlarla hazırlıklı olarak gelir, çok defa yazdıklarına bağlı kalmakla beraber notlarıyla ilgili görünmez, o yıllarda zaten yirmi, yirmi beş öğrenciyi aşmayan sınıflarımızda hepimizin yüzüne âdeta teker teker bakarak anlatırdı. Tanpınar ise böyle bir disiplinden uzaktı (Onun için mi dostları arasında Kırtipil Hamdi yahut Derbeder Şair derlerdi?).¹ Nadiren koltuğunun altında bir *Zafername*, bir *Mai ve Siyah*, bir *Rubab-ı Şikeste* yahut *Erenlerin Bağından* cildi olduğu halde sınıfa girdiği de olurdu. Böyle bir girişle, ders konusunun bu kitap etrafında döneceğini zanneden ve dinlemeye, not tutmaya hazırlanan öğrenci kısa bir süre sonra yanıldığını anlardı. Çünkü hoca en fazla on, on beş dakika o kitaba, dolaşısıyla o konuya bağlı kalır, sonra kendisini çağrışımlarının akışına bırakırdı. Ben de on, on beş dakika not tutmaya çalışır, sonra tekrar o konuya dönmesini boşuna bekler, ama diğer taraftan o harikulâde çağrışımlar dünyasına kendimi zevkle kaptırırdım.² Keşke o dünyaya açılan zengin kültürü zaptedebilseydim.

Tanpınar'ın asistanı ve meslektaşı, ona son derece bağlı, özellikle ölümünden sonra eserlerinin yeniden gün ışığına çıkmasında büyük rolü olan ve hakkında bir kitap ve pek çok makale, hatıra yazısı kaleme almış olan Mehmet Kaplan'la aralarında hiçbir benzerlik bulunmadığını rahatça söyleyebilirim.³ Mizaçları, yaşama tarzları, üslupları, çevreleri gibi hocalıkları da o kadar birbirine zıttı. Bu iki hocam arasındaki farkın, biraz da onların üstad veya müşit telakki ettikleri insanlardan gelmiş olabileceğini şimdi düşünüyorum. Kaplan, tarihçiliği ağır basan Köprülü'nün, metotlu dilci Rahmetî Arat'ın, nihayet vuzuh ve mantık denemecisi Alain'in öğrencisiydi. Tanpınar ise tarihi de, edebiyatı da hatta şiirlerini de sohbetleriyle yayan Yahya Kemal'in sadık bir müridi (Tanpınar'ın şiirde Yahya Kemal'i takip etmemiş oluşu başka bir husustur). Kaplan'ın hocalığı âlimane idi, metotlu idi. Tanpınar'ınki ise şairâne ve sanatkârca.

Yukarıda Tanpınar için “sui-generis” dedim. Osmanlı bu kavramı “nev’i şahsına münhasır” diye çevirmiş. “Ne kendi kimseye benzer ne kimse kendisine” mısraı bu gibi şahsiyetleri belki daha iyi tarif eder. Şüphesiz her insanın az çok bu tarifi içine girebilecek farklı şahsiyet yapısı vardır. Ancak toplum içinde alışılmışı aykırı gelen, davranış ve eserleriyle olağanüstülük hatta deha diyebileceğimiz bir fıskırma, bir patlama, özel mânasıyla bir asabiyet gösteren insanlar

¹ Kırtipil Hamdi lakabını Nurullah Ataç'ın taktığı, Derbeder Şair'i de kendisinin uydurduğu söylenir. Halide Nusret kendi aralarında ona “Hamdi Paj” diye takıldıklarını, Turan Alptekin de geniş kenarlı fötr şapkasından dolayı öğrencilerin “Al Capon” dediklerini yazıyor.

² Belki o derslerinden, belki de sonraki okumalarımın bende de bazı denemelerimde, özellikle Tanpınar hakkındaki yazılarımda zaman zaman beni de şaşırtan çağrışımlar oluyor. Bu kitabımın ve bu çerçevedeki yazılarımda akademik yapıdan uzak kalması bundan olabilir.

³ Bir gün Ataç, Mehmet Kaplan'a “Nasılsınız Bay Mehmet Hamdi Kaplanpınar Bey” dediğini Engin Ardıç yazıyor (“Kırtipil Hamdi'nin Sefalet ve İhtişamı”, *Nokta*, 3 Şubat 1987, s. 70-73). Hemen herkese isim takan veya isimleriyle oynamaktan zevk alan Nurullah Ataç'ın bu gibi sataşmalarla bunların birbirlerine benzediğini, karıştığını ima etmesi isabetsiz bir espriden başka bir şey ifade etmiyor.

vardır. Arkadaşlık kurulması güç, geçimi zor fakat etrafında saygıyla karışık bir ürküntü uyandırmış insanlar. Tanpınar da biz öğrenciler için, belki sırf benim için bunlardan biriydi. Ama dostları, meslektaşları, yaşlıları için de böyle miydi, ondan şüpheliyim.

Tanpınar'ın, sanatı ve fikirleriyle sağlığında pek ilgi uyandırmadığı muhakkaktır. Günlüklerinde çevresinin kendisine olan ilgisizliğinden bahsetmesi yersiz bir vehim değildir. İnsan olarak belki eli ve kapısı her zaman açık bir dost telakki edilmiş ancak bu telakkiye biraz da merhamet ve yeni yetme saf bir çocuğa duyulan küçümseme sevgisi karışmıştır. Bir hastalığı sırasında çok yakın dostu Adalet Cimcoz'un yazdığı şifa temennisi bâbındaki yazısında geçen "Hamdicik" laflarından epey kırıldığı anlaşılıyor: "Adalet'in yazısı güzel değildi. Şairden, şair hastalığından böyle bahsedilmez. Kadıncağz yarım sütünü doldurma gayretiyle neredeyse beni cami kapısına bırakılmış piç yapacaktı. Hele o Hamdicik'ler..."⁴ Tanpınar haklıdır, ama gerçekte o yakın çevresi için hep Hamdicik olarak kalmıştır.

Burada çevresinden gelen ve bu monografide ayrıca bir bahis açmaya gerek görmediğim bazı intibaları ve değer yargılarını, şahsiyetiyle ilgili olarak dostlarında bıraktığı izlenimleri nakledeceğim. Onu Darülfünun yıllarından tanıyan Halide Nusret "Ne iyi, ne tertemiz çocuktu Yarabbi ve büyük şairdi" der. Elbiseye filan hiç kıymet vermez, durmadan okurmuş. Arkadaşları ona "Kırtıpil Hamdi", "Hamdi Paj" diye takılırlar, o hiç aldırılmazmış.⁵ Vefatından birkaç yıl sonra mektuplarını toplamaya başlayan Zeynep Kerman bu maksatla ziyaret ettiği en yakın dostlarından Bedrettin Tuncel'in, *Huzur* romanını ithaf ettiği Dr. Tarık Temel'in, günlüklerinde dilinden düşürmediği Sabahattin Eyüboğlu'nun takındıkları tavır da bir bakıma onun dosttan yana pek de talihli olmadığını gösteriyor.⁶ Günlükleri arasında kocası Abidin Dino ile beraber sık sık bahsettiği, Paris'teki günlerinin pek çoğunu ve seyahatlerini beraber geçirdiği Güzin Dino'nun yayımlanmış hatıraları arasında da Tanpınar'a neredeyse yer yoktur.⁷

*

İlk bakışta çağdaşları arasında fazla velût görünmeyen, ikinci bir bakışta, uğraştığı alanlar bakımından biraz dağınık izlenimi veren Ahmet Hamdi Tanpınar, ölümünden sonra gittikçe yoğunlaşan bir ilgi konusu oldu. Bu ilgide, birçoklarında olduğu gibi pazarlamacı kurnazlıklarının rolü olmadığı muhakkak. Tanpınar hemen bütün eserleriyle bu ilgi odağına ve edebiyatımızın, kültürümüzün klasikleri arasında yer almaya lâyıktır.

⁴ Canan Yücel Eronat, *Tanpınar'dan Hasan Âli'ye Mektuplar*, s. 24.

⁵ Halide Nusret Zorlutuna, *Bir Devrin Romani*, s. 135.

⁶ Zeynep Kerman, "Tanpınar'ın Mektuplarının Peşinde", *Türk Edebiyatı*, N. 121, Kasım 1983, s. 50-51, *Bir Gül*, s. 354-57.

⁷ "Avrupa Sokaklarında ve Paris Kaldırımlarında Bir Flâneur" başlıklı bölüme de bakınız.

Tanpınar'ı yetiştiren ortamı keşfedebilmek, belki birçok büyük insanı tanımaktan daha komplike veya daha kompleks bir meseledir. Çünkü çağdaşları olan diğer sanatkârlarla kıyasladığımızda, bilebildiğimiz kişiliği, hayatı ve eserleriyle Tanpınar daha karmaşık bir şahsiyet göstermektedir. Resmî hüviyetiyle hocaydı, bir akademisyendi. Ama o dönemdeki mevzuata göre doktora, doçentlik, profesörlük gibi birtakım tezli çalışmalarla bu sıfatını kazanmış değildi. Böyle bir disiplinden geçmesi gerekseydi ne kadar başarılı olurdu, bilemiyoruz. Tabii bu şüphemle onun “Kırtipil Hamdi” veya “Derbeder Şair” sıfatları da kendiliğinden hatırlanıyor. Birinci lakabı çevresi, ikincisini kendi kendisine yakıştırmıştır. Bu lakapları şimdi onu disipline sığmaz, belki daha doğrusu herkesin beklediği, alışılmış disiplinin dışında bir çalışma tarzının adamı olduğu için tekrar hatırlatıyorum. Buna karşılık Tanpınar'ın kendi şahsiyetine tamamen zıt başka bir hocamız için, bu meslektaşına, hiç de küçümsemeden olduğuna eminim, “metotlu cahil” demesi de aynı bakış açısını açıklayacak bir davranıştır. Bununla beraber bu düşüncem, ne *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin, ne de diğer makale ve ansiklopedi maddelerinin ilmî değerini küçümsemek gibi bir had bilmezlik mânasına gelmemelidir. Tanpınar, ilmî disiplinde de kendisine mahsus bir insandı. Divan şiiri ve Tanzimat sonrası edebiyatı kadar Osmanlı tarihini, özellikle yakın devir tarihini de iyi bilir ve yorumlardı.

Hocalığından sonra sanatkâr tarafı geliyor. Burada şairliğinden başlayarak romancılığı, hikâyeciliği ve denemeciliğiyle sadece edebiyattaki ustalığını hatırlatmış oluruz. Halbuki o musiki ve plastik sanatlarla da, bunlar hakkında ciddi yorumlar yapacak kadar ilgilidir. Klasik olmak şartıyla Türk ve Batı musikisini, Türk hat sanatını, Batı resmini, heykelini, bunların pek çok örneği üzerinde mukayese ve terkip yapacak seviyede tanırды.

Edebî eserlerin kültür arka planı (back-ground'u) en zengin yazarlarımızdan biri olduğunu söylediğimiz Tanpınar bunu neye ve kimlere borçludur? Bu meselede birbirinden farklı iki kaynak bahis konusu olabilir. Biri, biyografisinde dikkatimizi çeken ve yazılarında, mektuplarında, günlüklerinde zikrettiği kültür kaynakları olan eserler ve bu eserleri dinlediği/seyrettiği plaklar, konser salonları ve müzeler; ikincisi de kendi hayatında önemle üzerinde durduğu, âdeta hayatına, dünya görüşüne, sanat anlayışına yön veren veya yön verdiğine inandığı kişiler, olaylar ve eserler. Bu çalışmada bu kaynakların bazılarıyla şahsiyeti ve eseri arasındaki ilişkileri belirtmeye, yorumlamaya gayret gösterdim. Çoğunu da benim dışımda yeni bakış açılarıyla yorumlayacak olanlara bir malzeme olarak bırakmak üzere sadece tespit etmekle yetindim.⁸

⁸ Özellikle Batı resim sanatı ve Batı klasik müziği ile klasik Türk musikisinin, başta edebî eserleri olmak üzere denemelerine ve diğer yazılarına, mektuplarına, günlüklerine yansımış izleri, bunları çok değişik imajlarla yorumlaması, sembolik ve metaforik ifadelerle açıklama gayretleri, üzerlerinde ayrıca durulması gereken konulardır. Tanpınar'ın hemen hiçbir edebiyatçımızda örneğine rastlayamaya-

Bir zaaf gibi görünen belirttiğim özellikleri, yani velût olmaması ile dağınıklığı hemen hemen aynı şey gibidir veya birbirini doğurmuştur. Biyografilerinin çoğunda ilk vasfı şair olarak kaydedilir. Ölümüne yakın bir araya getirip yayımlanmasına razı olduğu şiirlerinin sayısı 37, dergilerde kalmış olan ve ölümünden sonra derlenenlerin, bitmemiş mısralar halinde olanların da bunlara eklenmesiyle hepsi 100 kadardır. Şair için kantiteyi de arayanların yanı sıra, kaliteye ve ustalığa değer verenler için bu 37 veya 100 şiiriyle iyi bir şairdir. Akla gelen ikinci vasfı romancılığdır. Biri daha tefrika edilirken yarım kalan (*Mahur Beste*), ikincisi tefrika edildikten sonra muhtemelen metinde büyük çapta değişiklikler için müellifinin kitap haline getiremediği (*Sahnenin Dışındakiler*), üçüncüsü ölümünden sonra müsvedde ve taslak halinde bulunmuş (*Aydaki Kadın*) olanlar da dahil, sağlığında sadece ikisini yayımladığı romanlarının sayısı 5'tir. Ama iki romanı hatta yarım kalmış olanlarıyla bile büyük bir romancıdır. 14 veya 16 hikâyesiyle de Türk hikâyecileri arasında iyi bir yer almaya hak kazanmıştır.

Sadece kantite dikkate alındığında belki en verimli olduğu alan deneme yazırlığıdır. Çok orijinal bir şehir monografileri kitabı olan *Beş Şehir* başta olmak üzere *Yaşadığım Gibi* ve *Mücevherlerin Sırrı* adı altında ölümünden sonra bir araya getirilmiş olan kitaplarda 150 kadar denemesi (bazıları mülâkat ve anket cevapları) var. Yine tamamlanmamış *Yahya Kemal* kitabını da denemeler arasında düşünmek daha doğru olur.

Bunlara ilave olarak gençlik yıllarında ortaöğretimde, daha sonra Güzel Sanatlar Akademisi ile Edebiyat Fakültesi'ndeki hocalıkları da epey değişik bir alan yelpazesi gösteriyor: Estetikten, mitolojiden başlayıp henüz özel bir ihtisas alanı olarak düşünülmediği yıllarda yeni Türk edebiyatı hocalığı ve bu hocalıklarının onu sevk ettiği, belki/muhakkak hocalığından daha çok önem verdiği araştırmacılığının mahsulleri: Önce Namık Kemal ve Tevfik Fikret hakkında iki küçük monografik antolojiden sonra her zaman orijinalliğini koruyacak olan *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ve 100'den fazla önemli yazıdan ve ansiklopedi maddelerinden oluşan bir külliyat: *Edebiyat Üzerine Makaleler*.

Bunları hep, başta işaret ettiğim dağınık alanlarda ve fazla verimli görünmeyen çalışmalarını belirtmek için söyledim. Burada edebiyat tarihinde ve ilmî makalelerinde de ilim adamı hüviyetiyle beraber belki ondan fazla denemeci olduğunu da ilave edebiliriz. Romanlarında da romancılığıyla beraber şair ve bütün eserlerinin arka planında tarihçi, mimar, heykeltıraş, ressam ve müzisyen olmayarak bu alanların hemen hepsinde güçlü bir yorumcu şahsiyeti bu portreyi

çağımız kadar zengin olan bu kültürünün verileri bugüne kadar yeteri derecede ele alınmış değildir. Daha çok Türk musikisiyle, kısmen de Batı musikisiyle ilgili olarak yapılmış birkaç çalışma da yeterli değildir. Esasen bunlar da alanı edebiyat olan araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Resim ise hemen hiç ele alınmamıştır. Bu konular, Türk ve Batı müzikologlarını ve akademisyen sanat tarihçilerinin himmet ve gayretlerini beklemektedir.

tamamlar. Bu son arka plan (back-ground) bahsindeki dağınıklığa açıklık getirici bir formülü “Antalya Mektubu”ndaki bir cümlesinden çıkaralım: “Bu duygu, musikişinas olmamak şartıyla, musiki sevenlerde bu sanatın uyandırdığı hisse benzer.”

Fakat bütün bunların üzerinde Tanpınar, o 37 veya 100 parça şiiriyle her zaman şairlik vasfıyla vardır: “Bende esas olan şiidir, oradan etrafa genişlerim”. Şairliğinin daima ön planda kalmasını arzu ettiğinin delili olarak bir başka not, çok özet halinde çağının Türk edebiyatının meselelerini ele aldığı “Türk Edebiyatında Cereyanlar” adlı uzun makalesinde kendisini şairler arasında zikretmesi ve “Bu şair diğer hikâye ve romanlarında...” diye başlayan dikkate değer bir cümle sarf etmesidir.⁹

Hayatı boyunca cömert hatta müsrif bir insan olan ama her zaman geçim sıkıntısı çeken Tanpınar, buna rağmen kalemini, birçok yaşıtı gibi kendi adıyla olsun veya takma adla olsun, geçimi için kullanmamıştır, suistimal etmemiştir. Bunu, her eserinin yükünü, fikrî mesuliyet mânasında değil, estetik yükünü taşımaya hazır olduğunu belirtmek için söylüyorum. Onun hocalığında da, ilmî çalışmalarında da sanatkârlığı önce geliyordu. Ve pek çok sanatkârdan daha fazla kendini ifade etmenin, bunun için de estetikten fedakârlıkta bulunmamanın yolunu arıyordu.¹⁰

*

Edebiyat araştırma ve tenkit alanının ekseni şüphesiz edebî eserin kendisidir. Ancak bir sanat adamının biyografisi de hiçbir zaman dikkatlerden uzak kalmamıştır. Özel bir hilkati tanımanın, onunla hemhal olmanın hazzı dışında, biyografik bilgiler, eser hakkındaki değer yargılarında bazı yanlışlıkları da önler. Bu meyanda pek çok sanatkârın, eserlerinde kendisinden ne dereceye kadar bahsettiği veya hayatının nerelerini estetiğinde kullandığı üzerinde durulmuştur. Yazarın hayatı ile eserinin aynileştirilmesi gibi aslında pek de gerekli olmayan, mânasız bir gayretten bahsetmiyorum. Fakat hayat tecrübelerinin özellikle romanlara yansıdığını görmezlikten de gelemeyiz. Bir sanat eserini izah etmek için biyografiye başvurmak bir açıdan veya bir metoda göre doğru olmayabilir. Ancak bunun aksi, yani biyografide taşların yerlerine oturabilmesi maksadıyla esere başvurma biraz da zaruri görünmektedir. Bu bakımdan eserlerinde Tanpınar’ı aramak yerine, yazarın hayat tecrübelerinin ve gözlemlerinin eserine yansımalarına dikkat etmek daha isabetlidir. Özellikle romanda gerçek dünya ile fiktif (itibarî/kurgusal) olan arasında hassas bir denge vardır. Karakterler, olaylar, zaman, mekân hep bu denge seviyesinde, roman tekniğinin verdiği imkânlarla birbiri içine girer ve

⁹ *Makaleler*, s. 115.

¹⁰ Aktüel-politik meseleler ve kişilerden bahseden yazıları ve buradaki çelişkileri için bk. “Politika Bağında Bir Şair”

gerçekle kurgu arasında gidip gelir. Yazar en romantik, en hayalperest eserlerinde bile ya dış dünyanın veya kendi ruh macerasının gerçeklerini dile getirir. Bunun için de en sağlam veriler haricî ve dahilî müşahede (dış gözlem ve iç gözlem) değil midir? Bu sebepten sanatkârın hayat tecrübelerini zengin bir malzeme olarak eserinde kullanması veya farkında olmadan şuuraltı kaynaklarında aynı malzemeye ulaşması tabiidir. Sonuç olarak şair veya yazarın şahsiyetinin hikâyesi, edebî eserden, dolayısıyla edebiyattan pek de uzak değildir.

Tanpınar için hazırladığımız bu çalışmada hayatla eser arasında sık sık ilişki kurmamızın, özellikle romanlarını bir çeşit hatıra-roman karakteri olarak gösterdiğimiz şeklinde anlaşılmayacağını umarım. Tipik birer örnek olarak Abdülhak Şinasi veya Münevver Ayaşlı'nın romanları, özellikle Necip Fazıl'ın roman dediği iki eseri bu tarz açıklamalara daha müsaittir. Tanpınar'ın romanlarının temeli ise fiksiyon üzerine inşa edilmiştir. Bunlarda yer yer görülen otantik veya otantiğe benzer kişi, mekân ve olayların romandaki fonksiyonu ise, yazarının hayat tecrübeleri ve gözlemleriyle daha zengin ve daha gerçekçi bir tasvir gücü kazandırmaktan ibarettir. Böyle bir çalışmanın gerekliliğine Tanpınar'ın da işaret ettiği bir gerçekten hareket ederek ulaşıyoruz. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde Ekrem'in *Araba Sevdası*'ndan bahsederken şu dikkate değer cümleyi sarf eder: "Hiçbir muharrir yoktur ki, kendi neslinin hikâyesini bir defa olsun yapmasın" (s. 441). Tanpınar'ın bu tecrübeyi bir defadan fazla yaptığını görüyoruz. *Mahur Beste*'nin dışındaki hemen bütün romanlarında.

Tanpınar'ı seven ve okuyanların bir çoğunun onun ayrıntılı bir hayat hikâyesini beklediklerini yazılarından veya konuşmalarından çıkarıyorum. Bilmiyorum, bu çalışmam bekledikleri midir? Peşinen söylemeliyim ki bu monografi tam bir hayat hikâyesi değildir. Genel olarak kronolojiye uyulmakla beraber Tanpınar'ın hayatının ve şahsiyetinin çekirdeğini oluşturan bazı konular, yer yer birtakım parantezlerle, geriye ve ileriye doğru olaylarla bir çerçeveye yerleştirilmek istenmiştir. Tanpınar'ın biyografisini çıkarırken resmî diyebileceğimiz hayat hikâyesi ile sahip olduğu kültürünün kaynaklarını ve izlerini paralel geliştirmeye gayret gösterdik. Bunun için biyografisiyle beraber eserlerini, bizzat kendisi için anlattıklarını ve çevresinden gelen bazı hatıra ve anekdotları takip ettik.¹¹ Bu işin zor ve riskli tarafı Tanpınar'ın kendisi hakkındaki sınırlı bilgiler yanında özellikle kendi değer yargılarının da hemen bütün eserleri gibi poetik tarafı ağır basan metinler olmasıdır.

Resmî biyografisi içinde kültürünü, yetişme tarzını ve sanatkâr çevresini takip ettiğimizde, o çok yönlü eserlerinin dünyasına kısmen yaklaşmak mümkün

¹¹ Bu çalışmadaki bir bahiste Tanpınar'ın bir tezi destekleyen ifadesi başka bir konuda farklı bir konuya örnek teşkil ettiğinden alıntılardan bazılarını değişik bölümlerde kısmen de olsa tekrarlamak gerektiğini de belirtmek isterim.

oluyor. Kısmen dedim, çünkü böyle deha çapındaki bütün benzerlerinde olduğu ve ona bugün dikkatle yaklaşan bütün yeni/genç okuyucu ve araştırmacılar da gördüğümüz gibi Tanpınar'da, gelecek yılların zekâlarına emanet ettiği epey malzeme bulunmaktadır.

*

Bir insanın yetişmesinde ve bir gün, içinde yaşadığı toplumdaki yerini almasında, zararlı veya faydalı yahut alelâde bir vatandaş yahut büyük adam, sanatkâr, devlet adamı, kahraman veya iş adamı gibi vasıflarla ortaya çıkmasında ne gibi maddî veya manevî âmiller rol oynar? Irkî veya ailevî veraset mi, vücut ve ruh yapısından gelen kabiliyetler mi, çalışma ve gayret mi, ilham mı, irade mi, çevre mi? Çevre dediğimiz daireyi biraz daha genişletirsek ev mi, sokak mı, okul mu, iş hayatı mı ve bütün bir toplum mu? Bunların hangisi insanın yetişmesinde daha önemlidir, ön plandadır veya hangisi ihmal edilebilir? Psikologlar, eğitimciler bu soruların cevaplarını henüz vermediler.

Toplumun çoğunluğunu teşkil eden fertlerin yetişmesinde nelerin rol oynadığını, belki biraz genelleştirilmiş bazı kurallarla açıklamak mümkündür. Ama olağanüstü şahsiyetler, sanatkârlar, yazarlar için herhalde çok değişik, belki her biri için farklı tabloların ortaya çıktığı muhakkaktır. Bu bakımdan büyük adamların biyografileri, hatıraları bize çok dikkate değer ipuçları verebilir. Bunun dışında pek çok dokümanter bilgi de o şahsiyetin açıklanmasında önem kazanabilir. Coğrafya, küçük yaşlardan itibaren seyahatler, ailenin diğer fertleri, çocukluk ve tahsil arkadaşlıkları, resmî-özel öğrenim, hocalar hatta okulların ders programları, belki hepsinden önemlisi fakat o kişinin çok defa ulaşamadığımız kütüphanesi, yani bütün okudukları... Ve bütün bu saydıklarımızdan sonra akla şu soru da geliyor: Bu şartların bir kısmının veya çoğunun yahut hepsinin müşterek olduğu insanlar, birbirinin aynı yahut benzeri şahsiyetler mi oluyorlar? Belki buna bağlı, belki ayrı bir konu teşkil edecek olan kader bahsinin ise Tanpınar'ın vokabülerinde, bu demektir ki şahsiyetinin teşekkülünde önemli yeri vardır.

Çağdaşları olan diğer sanatkârlarla kıyasladığımızda, kişiliği, hayatı ve eserleriyle o, bir tarafıyla zengin bir kültür ve geniş bir ufuk sahibi, başka tarafıyla karmaşık, büyük terkipler peşinde belki bu yüzden de zaman zaman çelişkili bir şahsiyet olarak görünmektedir. Bu sebeple hemen her bahiste onun eserlerindeki başlıca temaların, yazılarında işlediği konuların, vurgulamak istediği meselelerin; bunlara paralel olarak da günlük ve mektuplarında gördüğümüz karmaşık duygularının, korkularının, onu tedirgin eden sıkıntılarının kaynağını ve bunları doğuran obje ve hadiselerle karşılaşmasını aramaya gayret ettik. Burada, beşerî yanılmalarımızı unutmamak için, psikolojik bir gerçeği de ifade etmek gerekir. Hakikatte bu karşılaşmalar mı onun şahsiyetini yoğurmuştur, yoksa Tanpınar'ın o çok sık kullandığı kaderi, yahut iç hazırlığı mı zaten böyle bir karşılaşmayı beklemekteydi? Bu soru burada cevapsız kalacaktır.

Yapmak istediğimi açıklamak için epeyce uzattığımı gördüğüm bu önsözden sonra artık asıl konuya, Tanpınar'a dönebiliriz. Verdikleri bilgi ve belgelerle çalışmama yardımcı olan ve gerektiği yerlerde kendilerine teşekkür ettiklerim dışında provaları dikkatle okuyup düzeltmelerde bulunan İnci Enginün ile tertip ve planlamada yardımcı olan ve elindeki fotoğraf ve belgeleri lütfeden İsmail Kara'ya ayrıca teşekkür ederim.

Levent, Aralık 2009
M. ORHAN OKAY

Kitap dizildikten ve “Dizin” sayfaları hazırlandıktan sonra aziz dost Ali Birinci'nin gönderme lütfunda bulunduğu Tanpınar'a ait Türk Tarih Kurumu'ndaki dosyasında bulunan önemli bilgi ve kayıtların, ait olduğu bahislere girmesi gerekti. Metinlerde ve dipnotlarında “Hizmet Cetveli” ve “Sicil Kaydı” olarak zikredilen bu bilgiler için Ali Birinci'ye, tertip ve dizindeki değişimler sebebiyle yeniden zahmetleri dolayısıyla Dergâh Yayınları'ndan Ayten Balaç'a da teşekkür borçluyum.

Metin içinde eser adı zikredilmişse sadece sayfa kaydı koymakla yetinilmiş, diğer alıntıların kaynağı dipnotlarında belirtilmiştir. Hakkında yazılmış yazılardan yapılan alıntılarda asıl kaynak gösterildikten sonra okuyucunun daha kolay ulaşabileceği dikkate alınarak bu gibi yazılardan 110'unun bir araya getirildiği *Bir Gül Bu Karanlıklarda* adlı kitaba da ayrıca atıf yapılmıştır.

Sık kullandığımız eserlerin kısaltılmaları da şöyledir:

Edebiyat Tarihi : *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*
Mektuplar : *Tanpınar'ın Mektupları*
Günlükler : *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*
Bir Gül : *Bir Gül Bu Karanlıklarda*
Makaleler : *Edebiyat Üzerine Makaleler*
Alptekin : *Turan Alptekin: Bir Kültür Bir İnsan*